

“MEHROBDAN CHAYON” ROMANIDAGI REALIYALAR TAHLILI

Marjona Jumayeva Qurbonmurod qizi

Raximova Nazira Dusli qizi

Jumayeva Durdona Malik qizi

DTPI Xorijiy til va adabiyoti: Ingliz tili yo'nalishi

4-bosqich 405- guruh talabalari

E-mail: Jumayevamarjona786@gmail.com

Annotatsiya

Ushbu maqolada Abdulla Qodiriyning “Mehrobdan chayon” romanidagi realiyalar — ya'ni asarda aks etgan tarixiy, madaniy, maishiy va diniy hayotga oid detallarning badiiy va ilmiy ahamiyati tahlil qilinadi. Realialar romanning tarixiy ishonarliligini kuchaytirish, obrazlarni xarakterlash, o'sha davr ijtimoiy-madaniy muhitini jonli tasvirlashdagi roli yoritilgan.

Kalit so'zlar: tarixiy roman, chopon, salla, madaniy muhit, ijtimoiy hayot, qozi, mirob, mirshab, beklar.

KIRISH

O'zbek adabiyotida tarixiy realizm maktabining shakllanishida Abdulla Qodiriy ijodining ahamiyati beqiyosdir. Adibning “O'tkan kunlar” romanidan keyin yaratgan “Mehrobdan chayon” asari nafaqat ma'rifiy va ijtimoiy g'oya bilan sug'orilgan, balki o'ta hayotiy tafsilotlar, aniq realistik detallar bilan boyigan badiiy matndir. Ushbu detal va elementlar realialar deb ataladi.

Realialar — bu badiiy matnda ishtirok etuvchi va haqiqiy hayotdan olingan shaxsiy otlar, geografik joylar, kiyim-kechak nomlari, liboslar, an'analar, rasm-rusumlar, ijtimoiy lavozimlar, maishiy buyumlar, tarixiy voqealar yoki real ijtimoiy-siyosiy tizimlar tasviridir. Ular o'quvchiga tasvirlanayotgan davrni “his qilish”, uni ko'z oldiga keltirish, obrazlar dunyosiga kirish imkonini beradi.

“Mehrobdan chayon”da realialar roman g'oyasining yetakchi vositasi sifatida xizmat qiladi. A. Qodiriy tarixni quruq tasvirlamaydi, balki u bilan yashaydi: mahalla, madrasa, eski bozorlar, kiyimlar, diniy marosimlar, amaldorlarning muomala uslubi — bularning barchasi adibning mahorat bilan joylashtirgan realialari tufayli jonli ko'rinishga ega bo'ladi.

1. Tarixiy realialar va ularning ahamiyati

1.1. Buxoro amirligi davri ijtimoiy-siyosiy tizimi Roman voqealari XIX asr oxiri — XX asr boshlaridagi Buxoro amirligida kechadi. Amirlikning boshqaruv tizimi, sud ishlari, mahalliy amaldorlarning mavqei romanda o'ta aniqlik bilan berilgan. Masalan:

- qozi,

- mirob,
- mirshab,
- madrasa mudarrislari,
- beklar,
- qarindosh-urug' boshliqlari

kabi lavozimlar bevosita tarixiy realiyalardir.

Romanda mazkur lavozim egalari ko'pincha adolatsizlik, korrupsiya, mansabni suiiste'mol qilish kabi illatlar bilan ko'rsatiladi. Bu esa o'quvchiga o'sha davr siyosiy muhitining haqiqiy holatini his qilish imkonini beradi.

1.2. Sud jarayonlari realistik tasviri

Asarda diniy sud — mahkama tizimi keng tasvirlangan. Qodiriy sud jarayonini faqat badiiy vosita sifatida emas, balki o'sha davrning tarixiy huquqiy tizimi sifatida real ko'rsatadi. Uning adolatsizligi, pul va mansabdorlar ta'siri bilan boshqarilishi romanning umumiy ijtimoiy tanqidini kuchaytiradi.

1.3. Shaharlar, mahallalar, bozorlar

Toshkentning eski ko'chalari, bozorlari va mahallalari romanda real geografik makon sifatida tasvirlanadi. Bu real ko'rinishlar o'quvchiga tarixiy makonda sayr qilayotgan kabi taassurot beradi. Qodiriy tasviridagi joylar tarixiy manbalar bilan solishtirilganda juda yaqin va ishonarli.

2. Madaniy realiyalar

2.1. Kiyim-kechak madaniyati

Qodiriy o'zbek xalqining XIX asrdagi kiyim madaniyatini nihoyatda aniq tasvirlaydi:

- a. erkaklar uchun: salla, chopon, belbog', cho'girma etik, mahsi;
- b. ayollar uchun: ro'mol, paranjilar, atlas ko'ylaklar, taqinchoqlar.

Zebi, Kumush, Oyxon kabi ayol obrazlarining taqdirini ularning kiyimlari ham belgilab turadi. Masalan, Zebining paranjidan voz kechishi — uning jamiyatdagi bosimdan qutulish istagini bildiruvchi ramziy realiyadir.

2.2. Milliy an'ana va marosimlar

Roman milliy marosimlar ensiklopediyasi hamdir. Unda:

- a. to'y marosimlari,
- b. kuyovnavkar yuborish,
- c. kelin salom,
- d. osh berish,
- e. diniy bayramlar,
- f. yas marosimlari

kabi qadimiy rasm-rusumlar batafsil tasvirlanadi. Bu realiyalar o'zbek xalqining o'sha davrdagi mentalitetini yoritishga xizmat qiladi.

2.3. Til realiyalari

Romanda o'zbek xalqining XIX asrga xos so'z va iboralari ko'plab uchraydi. Ba'zan tojikcha yoki eski turkiy til unsurlari ham qo'llanadi. Bu leksik realiyalar davr ruhini jonlantiradi va matnga tarixiy kolorit beradi.

3. Maishiy realiyalar

3.1. Uy-joy va ichki hayot

O'sha davr uylarining ko'rinishi — ayvon, supa, hujra, sandiq, o'choq, tandir — juda aniq tasvirlangan. Har bir detal romanda o'z funksiyasiga ega:

- supa — oilaning umumiy yig'in joyi, gap-so'z makoni;
- tandir — kundalik hayotning markazi;
- sandiq — ayollar dunyosi, orzu-ishtiyoq ramzi.

Bu detallarning barchasi maishiy realiya sifatida obrazlarning ruhiy kechinmalarini ochishda xizmat qiladi.

3.2. Savdo-sotiq va iqtisodiy hayot

Toshkent bozorining tasviri, savdogarlarning savdolashuvi, karvonsaroylar, badavlatlik va qashshoqlik o'rtasidagi farqlar roman iqtisodiy hayot realiyalarini ko'rsatadi. Qodiriy poyabzalchi, do'kondor, dehqon, karvonsaroy soqchilari kabi kasb egalarini ham tirik obraz sifatida keltiradi.

3.3. Oila va mahalla hayoti

Mahalla qadriyatlari, qo'ni-qo'shnichilik, ayollarning o'zaro suhbatlari, marosimlarga tayyorgarlik — bularning barchasi o'zbek turmush tarzining aniq realiyalaridir.

4. Diniy realiyalar

4.1. Madrasa hayoti

Madrasa o'sha davrning ma'naviy markazi sifatida ko'rsatiladi. Talabalar, mudarrislar, darslar, diniy ta'limning shakllari — barchasi real tarixiy materiallarga tayanadi.

4.2. Diniy qarash va ta'sir

Diniy fatvolarning jamiyat hayotiga ta'siri, ulamolarning ijtimoiy mavqei, diniy bahslar — bularning barchasi roman ijtimoiy konfliktining manbai sifatida berilgan.

4.3. Rasm-rusumlar

Tavil o'qish, duo, sadaqa, nikoh, janoza kabi diniy amallar romanda hayotiy realizmda aks etadi.

5. Realiiylar romanning badiiy-estetik funksiyasi

5.1. Obrazlarni jonlantirish

Obrazlarning kiyimi, uyidagi buyumlari, tilidagi so'zlari, marosimlarda tutgan o'rni uni jonli va tabiiy qiladi. Masalan, Yusufbek hojining xokisor libosi, uning suhbatlari orqali obraz boshqalardan ajralib turadi.

5.2. Tarixiy ishonarlilik

Romandagi realiiylar tarixiy voqelikni jonli hujjatga aylantiradi. O'quvchi asarda tasvirlangan davrni tasavvur qilishi uchun aynan ana shu real aniq detallar xizmat qiladi.

5.3. Jamiyat tanqidini kuchaytirish

Qodiriy real hayot elementlari orqali amirlik davridagi:

- ✓ adolatsizlik,
- ✓ mansabparastlik,
- ✓ erkak-ayol tengsizligi,
- ✓ ma'rifatsizlik,
- ✓ urf-odatlar bosimi

kabi illatlarni fosh qiladi. Realialar badiiy tanqidning asosiy qurolidir.

5.4. Tarixiy xotirani tiklash

Qodiriy realialar orqali o'zbek xalqining tarixiy-madaniy xotirasini tiklaydi. Asar o'zbek jamiyatining XIX asrdagi hayot tarzini aks ettiruvchi ma'naviy ensiklopediyaga aylanadi.

XULOSA

“Mehrobdan chayon” romanida realialar faqat dekorativ detal emas, balki asarning badiiy mohiyatini belgilovchi markaziy unsurlardan biridir. Abdulla Qodiriy madaniy, tarixiy, maishiy va diniy realialardan ustalik bilan foydalanib:

- asarni tarixiy ishonarlilik bilan to'ldirgan;
- obrazlarning xarakterini jonli ochgan;
- davrning ijtimoiy-siyosiy muhitini keng yoritgan;
- o'zbek xalqining madaniy xotirasini badiiy shaklda tiklagan.

Natijada roman o'tmishning murakkab ijtimoiy hayotini badiiy hujjat sifatida aks ettiruvchi, tarixiy realizm tamoyillariga asoslangan yuksak asar sifatida qadrlanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Khidirova Makhfuza Amirkulovna,. (2024). STUDY OF ANIMAL NAMES AND THEIR LINGUISTIC SIGNIFICANCE IN THE ENGLISH LANGUAGE. Hamkor Konferensiyalar, 1(6), 293–300. Retrieved from <https://academicsbook.com/index.php/konferensiya/article/view/698>
2. Rasulova, D., & Nizomova, T. (2024). Comparison of lexical-semantic units in English and Uzbek legal discourse. O'zbekiston Milliy Universiteti Xabarlar, (1/5/1), 324.
3. Qodiriy A. *Mehrobdan chayon*. — Toshkent: G'afur G'ulom nomidagi Adabiyot va san'at nashriyoti, turli yillar.
4. Qodiriy A. *Asarlar*. 5 jildlik. — Toshkent: Fan nashriyoti.
5. Sharipov Sh. *O'zbek romanchiligi taraqqiyoti*. — Toshkent: Universitet nashriyoti, 1998.
6. Karimov G'. *O'zbek adabiyotida realizm masalalari*. — Toshkent: Fan, 1981.
7. Jo'rayev N. *Abdulla Qodiriy va o'zbek romani*. — Toshkent: Adabiyot, 2002.
8. Matyoqubov B. *O'zbek adabiyoti tarixi*. — Toshkent: O'zbekiston, 2010.
9. Aytmatov H. *Adabiy obraz va realiya*. — Toshkent: Fan, 1984.
10. Sultonov X. *O'zbek adabiyoti va tarixiy jarayon*. — Toshkent: Sharq, 2012.
11. Qozoqboyeva G. *Tarixiy roman poetikasi*. — Toshkent: Navoiy universiteti, 2017.